

Francis Trasmus un vira ideolo-
giske centieni.

Satura rādītājs.

- I. Fr. Trasuns tautiskā laikmeta iedibinātājs Latgalē: 1.-5. lpp
1. kultūras stāvoklis pirms tautiskā laikm. Latgalē;
2. Latgales tautiskā laikmeta īpatnības → n. l. lpp.
- II. Fr. Trasuna daudzpusīgais darbs: 5.-17. ,,
1. skolotājs;
2. garīdznieks;
3. arhivnieks;
4. Pēterburgas latv. mūzikālās b. las. dibinātājs;
5. folklorists un valodnieks;
6. dzejnieks un rakstnieks:
a) stāstnieks,
b) fābulists,
c) dramaturģis,
d) liriskis.
- III. Fr. Trasuna ideoloģiskie centieni: 17.-27. ,,
1. kristīgi-tikumiskie un cilvēcības;
2. cīņas un protesti;
3. apģaismes;
4. tautsaimnieciskie;
5. tautiskie.
- IV. Kopsavilkums un noslēgums. 27. ,,

I. Fr. Fransus tautiskā laikmeta iedibinātājs Latgalē.

1. Kultūras stāvoklis pirms tautiskā laikmeta Latgalē.

Francis Fransus ir Latgales atmodinātājs vārda īstā nozīmē. Daudz darba, daudz enerģijas un mīlestības prasīja no viņa šī atmodināšana, lai garīgā un materiālā nabadībā iemīgušais Latgales zemnieks sāktu domāt, ka viņš ir latvietis un ka viņam ir tiesība uz savu valodu skolās, iestādēs un sapulcēs.

Lai pareizi novērtētu Fr. Fransu darbu, nepieciešams rasturot kultūras stāvokli Latgalē tai laikā, kad viņš sāna darboties.

Latgale, nošķirta no pārējās Latvijas, ir īpašu vēstures attīstības gaitu. Šau 1561. g. Latgale ar Vidzemi nāk uzēlīgo un nabadrīgo polu muižnieku varā. Vidzemi gan ar Rīmarnkas pamieru 1621. g. indodas nokrātīt šo varu, jo tā nāk zem Zviedrijas. Zviedru valdība rūpējas par izglītību: atver ģimnārijas, nodibina Tērbatē augstskolu, uzcūnājot jau par plašā tautskolu tīkla ierīkošanu, kur skolotāji ir no latviešu vidus. Kurzemes hercogi arī rūpējas par skolām. Kūpmiecībai attīstoties, tie uzlabojas strādnieku stāvoklis, jo dažus latviešus icel par darba vadītājiem. Latgales zemnieks tai pašā laikā ir bez kādām tiesībām, pakļauts nabadrīgo polu muižnieku - šlachtiču varai.

Baltiešu muižnieki izrāda vienmēr drīvu un ap-

xēriņu garu. Tie prot ierādīt arī savu gādību par tautas labklājību un tās apgaismošanu. Viņi piedalās skolu lietās, pagasta drīvē un baznīcas lietās. Latgales muižniecība uedara izcūktā zemnieka labā ne simtās daļas no tā, ko Baltijas muižniecība dara Vidzemē un Kurzemē¹."

Vēl lielāka plaša radās krievu cara valdības laikā, jo tā bija nolēmusi. Latgali pārņēvināt. Ar 1871. g. latgališiem tika atņemta drukas brīvība. Nelīgāli iespiesto un kontra bandas cētā ievesto grāmatu pirkšanu un pārdošanu sodīja kā noziedzīgu pret valsti. Tāpat latviešu valodu noliedza iestādēs un skolās. Līdz 1905. g. nevienam skolotājam nevarēja būt no latviešu vidus, par biedrību dibināšanu nerunājot, jo pat Dieva lūdzēju brālēstis tika aizliegta. Lai drīzāk realizētu pārņēvīšanas politiku, grāmatas sāka iespiest krievu burtiem. Tā „Latviešu krievu kalendārā” 1870. g. tika iespiests nāds fragments no J. Mernela „Vārdma Imanlas”. Tikai beigās pārstrādātas. Ēi sū tnis aizrāda, ka istā kultūra, istā drīvē nāus no austrumiem. „ Es esmu atnācis no austrumu puses, no kurienes gaisma ceļas. Taviem laudim klāt ir labānā daļa.”²

Šo labāno daļu Latgales latvietis sajūt tagad un ilgi vēl sajūtīs kā vīstures lāstus. Ja jau

¹ Kempa „Latgalieši”, 12. lpp.

² Gobas „Latgale”, 37. lpp.

miesas brūču aizdzīšanai vajadzīgs ilgs laiks, tad saukloptajai gara kultūrai vēl ilgāks.

Faunais parākums - ievest krievu burtus latviešu runstībā - nesekmējās, jo tik maz bija to, kas apmeklēja skolas un prata lasīt krievu burtiem. Krievu grāmatas neviens nevēlms pat par velti, jo polu garokņiņi bija ļoti ietekmējuši nemācītos zemniekus. Viņi svešticībniekus uzskatīja par kaut ko bīstamu, un grāmatās bija parizticības tendence.

Reizē ar īpašu vēstures gaitu Latgalē arī kultūras periodizācija ir citāda. Viduslaiki, pēc manām domām, tie isbeidzās tikai 20. g. s. sākumā. Vienīgai Jāņepa Maculeviča laicīgā saturs grāmatai "Pavīciņšona un vysaidi sporobi zemniekim - latvišim un Mantupila kalendāram 60 tajas gadol" nesekoja neādi literātūras pieminekli šai virzienā. Ar Pēteru Migleniņa draustajiem cilvēkas centieniem bija tikai pagasta robežu runsturs. 35 gadu ilgajā dūmas aizlieguma laikā līdz 1905. g., kad nevienu vārdu nevarēja iespiest latīņu burtiem, vienīgā mācība, kas bija Latgales latviešiem pieejama, bija polu mācītāju spriedinī līdz nepazīšanai saukloptā latviešu valodā. Ideoloģija - sagraušanas vīnsaulis dūmī. Šeit mēs esam tikai vieni: jo vairāk cūšanu, sāpju un asaru, jo vairāk pazemības un paklausības, jo lielākas izredzes tikt debem valstībā.

2. Latgales tautiskā laikumeta īpatnības. → m. l. p.
 Kurzemē un Vidzemē līdz tautiskai atmosfērai jau bija iznākušī 4 laikraksti, sīdāmi apgaismes un racionālisma centrumi arī zemnieku sētās un modernādamī kultūras slāpēs. To pierāda liels interese par skolām un grāmatām. Tē apgaismes darbinieki 18. g. s. un tautiskā laikumeta priekšteči 19. g. s. sākumā sagatavoja celu tautiskajai kustībai. Treijs jau 30.ajos gados pārmeta latviešiem, ka tie savās savas tautības cīņā veica svētīgu darbu, sagatavodams tautskolotājus latviešu garā. 40.ajos gados Luģēns jau latviešus aicināja dzīvot savai tautai. To pašu domu jau sāva prast arī Meikens, Lielāns, Dinsberģis, Liven-tāls. Pēdējais latviešības vārdā uzstājās pret asiņusūcījiem vāņiem.

Latgalē pirms tautiskā laikumeta valdīje gara vislielākā tumsa un materiālā nabadība, kaut arī Latgalē tautiskais laikmets sāvās pusgadu simtēni vēlāk nekā pārējā Latvijē, t. i. 20. g. s. sākumā.

Ja pārējā Latvijē jauāpēnīsi no racionālisma un apgaismes centieniem izauga tautiskā kustība, tad Latgalē tautiskā kustība ierosināja apgaismī. Tē Fr. Fransus sava, ka latgalieši ir latvieši un tāpēc viņiem ir tiesības uz latviešu valodu, latviešu skolām un cilvēcīgu latvisum dīvi.

Bet tā jāatvāro no tiem, kas to ir nolaupijusi. Viņi gīe ieroci sai cīņē ir izglītība, skolas.

II. Franča Trasmu daudzpusīgais darbs.

Seviņojot to, kad tai laikā, kad Fr. Trasmu ušāka darboties, Latgales intelligenci varēja saskaitīt uz vienas rokas pirkstiem, Trasmu darbs bija daudzpusīgs. Viņš bija garņoknieks, skolotājs, valodnieks, folklorists, rakstnieks, bet visās šīs nozarēs palina nacionālās domas pautiņš un Latgales pūvienotājs pāriņai Latvijai.

1. Fr. Trasmu dzimis 1864. g. Saustagalas ciemā Mācījus Felgavas ģimnazijā, kur iepazīnās ar to reizēm latviešu centieniem un redzēja, kāda plaiss snir Vitebomas gubernas latvieši no pāriņiem. Vēlāk viņš mācās Peterpils garņģijē seminārā. Kāpēc viņš izvēlējies taisni Baznīckungu ceļu, viņš pats par to raksta Latgales attīstības vēsturē:
 "La pna tu, na vajadzīgas gaišas galvas un tautai, mūsu zemniekiem, radoms un gaisma. Bet kā vislabāk pakalpot tautai? Kur iet?
 Un izskīros par Baznīckunga amatu, jo tas tu-
 vāk pie tautas³".

Tiņšām Latgales zemnieks visvairāk patāvās uz Baznīckungu. Baznīckunga teiktais vārds bija svēts vārds, kam bija jāklauša bez nādotām ierunām. Trasmu nodoms attaisnojās, jo tai pašā Latgales attīstības vēsturē viņš raksta:
 "Nevienā citā amatā es nebūtu varējis tik daudz darīt tautas labā.

³ Latgales attīstības vēsturē, J. Straume 1923. g. 4. lpp., 348. lpp.

Pēc garīgā semināra beigšanas 1891. g. viņš iesāka bāruņcunga darbu kā vikārs un smolu nepelāus Daugavpilī, bet par savu vislielāko priekšroku uzmatajis ticības mācības stundās atgādināt skolēniem, ka viņi ir latvieši un ka sava tauts, sava valoda jānīl tāpat, kā bārnīcas bārnīli pēšana mīlēt tēvu un māti.

Drīz iesānās jaunā Latvijas modernā tauts-
jāšana. Frassus tika pārcelts no vienas vietas
otā. Bet katrā vietā viņš prata atrast darbu
savu tumšā ieguņišo brāļu labā. Drīz valstība m-
gāja 1891. g. garīgās aņadīmijas beigušo darba
plānu, no bija sastādījis garīgā semināra beidzēji
tautas apģaismošanas un literārā darba launā.
Visbargānās uprījas tika vērstas pret šī plā-
na sastādītāju Fr. Frassu, is sūtot viņu trimdā us
Zemūrijū. Atturēt viņu no usāuta darba
uspeja unādi šķērīli. Pēc trijiem trimdā pava-
di tiem gadiem viņš turpināja tautas apģaismo-
šanas darbu, būdams gan garīgā semināra profe-
sors, gan draudzes dēnāus, gan viens no latviešu
frāntārjiem Krievijas valsts 1. domē, tāpat Latvijas
satversmes sapulcē un saimā.

2. Kā garīdznieks Fr. Frassus atņūrās no tā
lai ka polu garīdzniekiem. Tauta, valsts viņam bija
pirmajā vietā, jo tautība pē viņa domām is
celš us cilvēcību. Stulāti viņš piedalījās cīņā pret
latģališu pārģolotāju un nacionālo kustības brem-
zētāju - metropolītu Klūcīnsku, kas navēja latviešu

valodas ieviešanu baznīcā. Latgales attīstības vēsturē Fransus stāsta, ka metropolīts, lai dabūtu viņu savā pusē par sabiedroto, piedāvājis tam labu vietu. Kaut gan materiāli viņam bija jācīnās, tomēr tautas intereseš stāvēje augstāk.

Grūti bija viņam otram katolu garīdzniekam saprast, ka bez katoļa vēl svēts vārds ir arī tauta un bez viensaules diēves cilvēkam jādomā, lai gaišāna būtu arī šīs zemes iedzīvotāji.

Bet Fransus atkalēti saka: "Tīības nodrūnst būt par šķēršli latviešu sabiedrībai un biedrību dāvē, ne ārpus tām. Mēs, latvieši, piedorām pie daudzāstām ticībām. Pie mums ir laudis ar daudziem uska-
tiem, un dogmatisms mūs tikai izšķirtu"⁵

Ejot dzīvē ar devīzi "Lūsti, bet nelūcies", Fransam bija daudz jācīnās: Vīshilānais trūcīgs nāca 1925. g., kad viņas katolu baznīcās nolāsija arhibīskapa parakstīto enuomunirakstija rakstu. No to Fransam izslēdha no baznīcas, bet vēl vairāk izslēdha to cilvēku sirdīs, kas pazina viņa dzīvi, domas, centienus un darbu. Pēdējie bija tie, kas uz viņa kapa pūminas plāksnes, ko uzlīna 1927. g., t. i. gadu vēlāk pēc viņa nāves uzrakstīje: ".... dižēnais Latgales dēls, tautas aizstāvis un vadonis"

3. Fr. Fransus ir pazīstams arī mē arīžnieks. Viņš labi saprata, ka ir nepieciešami laimrausti, kur varētu ietīst jaunās abzinas un parādīt visiem jauno ceļu, kas ved ārā no tumsas. Tā nā Latgali

⁵ Dīvs paleich lobam prasōnumam; Zemkopis, 1908. g. 8. #, 157. lpp.

bija aizliegts iespiest rakstus, tad viņš izlietāja baltiešu periodiskos izdevumus, publicēdams rakstus par Vitebskas guberņas latviešiem. Bez tam K. L. B. Zinību komisijas varas sapulcēs 1901. g. viņš nolāsīja referātu par nošķirto un tumšā iegrimušo tautas daļu - Latgali. Viņš lūdza Derīgu grāmatu nodalu izdot nādu grāmatu latīņu burtiem latgališu vajadzībām, bet tā atbucējās. Pirmie Fr. Frasuma raksti parādījās Šteinberga "Katoļu māju Kalendarā" 1897. g. Gad 1900. g. Frasums sāna pats izdot "Daugavas katoļu kalendaru vidus dialektā, jo latgaliem iespiest bija aizliegts.

1904. g. 23. aprīlī atcēla drukas aizliegumu, un Latgales kultūras dzīvē sākās plašāka rotība. Mācīto cilvēku, kas bija nākuši no pašu zemnieku sētām, jau bija vairāk. Varēja gaidīt, ka tik ilgi glabātie vārdi tautai pārņems pār visiem Latgales trimmiem kā saules stari rītā un iedegs katrā ilgās labāvai un gaišāvai dīvei. Bet tā nebija. Grūti bija pieradināt cilvēkus pie grāmatu un laikrakstu lasīšanas. Bez pāternu grāmatas Latgales zemnieus savā mūžā vēl citu grāmatu nebija turējis rokā. Bez tam vēl jāievēro arī lielā nabadzība 1.5-10 cilvēku lielai ģimenei bija jāiztiek apmēram no 5 ha lielām saimniecībām, kur zeme pēc sākotnējās sistēmas bija sadalīta sīkās strīmelītēs - šņorēs 1. Otrkārt, mazā darbinieku saujā, savos uzskatos arī bija sašūnēlusies.

1905. g. 27. nov. parādījās pirmā latgališu avīze

"Gaišma" ar tautiski nacionāliem un apgaismus centieniem. Gaišniekiem nepatika tās pārāk liberālais virziens, tāpēc tie izdeva 1906.g. baznīcunīgu Mikodema Rancāna vadībā avīzi "Sēkla" ar reliģiozu novāsi. "Gaišmai" bija jāapstājas mazā abonentu suaita dēļ, jo baznīcunīgu ieteiktā avīze arvien atraida tautā lasītājus. Frasmusam nepatika avīzes "Sēklas" pārāk liela mērenība, tāpēc 1906.g. 17. martā viņš izdeva avīzi "Būsenlis", kur par redaktoru bija viņa brālis. Tēlain vadītājs tomēr bija pats Francis Fransus.

Paturot pamatā tikumiskus un tautiskus centienus, programmā bija paredzēta arī politiskas nodale.

Pirmajā numurā Fransus rakstā: "Būsenlis gēdas par latviešu apgaismu un molām; mēs ticības un tikumības gaišumu, izkops valodu, jo valoda ir katras tautas gars; kalpos zemniekiem, aizrādīs par zemes pirmāam, apstrādāšanā, par Glānus pelņas avotiem un par visām zemnieku darīšanām, par muiām spriedīs augstākās un zemākās valdības aprindas." Avīze pārtrauca savu darbu 1907.g. augustā, abonentu mazā suaita dēļ.

Tātad Fransus savu kultūras veicināšanas programmu turpināja Biseniņa Lauksaimniecības žurnālā

"Zemkopis". Te Fransus, sākot ar 1907.g. 48. numuru, bija izlūckies pāris lapās iespiest "Ziņas un Latgolas" latgaliski un latīņu burtiem.

"Zemkopis" gan bija solījis, ka arī citus rakstus, pa vienam katrā numurā, iespiedīs latīņu burtiem,

lai latgaļiešiem tie būtu saprotami. Gomēr to bija pa-
visam maz.

Kad 1908. g. sāna iznākt b. k. Surindas vadībā avīze
"Druva", Fransus izbeidza savu nodabū "Zemkopī
un darbojās tur. 1919. g. viņš savā vadībā pārņēma arī
"Latgolas Vārdu" un publicēja tur savus darbus.
1921. g. izdeva literār-ziņātņu žurnālu "Zemnieku
draugs" un 1924. g. jaunin avīzi "Zemnieku bols".
Bez tam Fr. Fransus ir rakstījis arī citās avīzēs un
žurnālos: "Tēvijā", "Apskatā", "Baltijas Vēstnesī",
"Brīvajā zemē" u.c.

4. 19. g. s. beigās daudz latgaļiešu izbrauca
uz Pēterpili. Vairums, kā strādnieki, bet daži arī uz
moltām. Fransus redzēja, ka tie neorganizēti izgaist
krievu masās. Lai organizētu, modinātu viņos tau-
tisko apziņu, bija nepieciešama b.-ba. Tādēļ Fransus
nodibināja Pēterpilī 1903. g. "Latviešu mūzikālisko
b.-bu". Tā ir pirmā legālā latgaļiešu organizācija.
Lai apstiprinātu nacionālos mērņus, biedrībai bija
mūzikāli drāmatisks raksturs. Bieži sarīkoja priekšla-
sījumus, teātra izrādes, koncertus. Bet istā tautas ap-
ziņas modināšana, kā patš Fransus stāsta "Latgales
attīstības vēsturē", notika sapulcēs un mazākos sarīko-
jumos. Lielu kultūras darbu šī Fransusa nodibinātā
biedrība veica ne tikai Pēterpilī latgaļiešu drīvē, bet
vēlāk arī Latgalē, sarīkojot teātra izrādes, koncertus
u.c. Cik liela nozīme bija šādiem sarīkojumiem, par
to liecina 1908. g. "Zemkopje" 5. un 11. numurā ievie-
tie raksti. Pirmo reizi latgaļietis dzird, ka latgaļieši

unā arī mācīti gudri vīri. No tiem latgaļiešiem, kas
lausās poliski sār snatīties ar viciņāšam.

Bez tam pašu latviešu dziesmas modināja viņos
apslēptu dziesmu garu. Tēvi Baznīcniegi tās sauca
par suna, vilna un nārulu vai kārulenīcu dziesmām,
bet tagad jaunie Baznīcniegi paši liek tās dziedāt
un, Fr. Trasuna pamudināti, uzsūc ēģelniekiem
dibināt kopas un no kanceles pirkodina vecākiem,
lai laiž savus bērņus mācīties dziedāt.

5. Lielu parakopojumu latviešu kultūras vērtību
saglabāšanai izdarījis Fr. Trasuns, ievācīdams apzi-
gu tautas gara mantu vācīšam. Līdz tam laikiem
jau gan bija strādājuši šai launā: J. Mantufels,
Ed. Volters, K. Furds u.c., bet apziņģais tautas
gara mantu vācīšanas darbs sākas tikai ar Fr.
Trasunu. Tam 1899. gadā viņš pamudina semināristus
P. Smelteri un F. Laisānu vācīt tautas gara man-
tas. Pēdījie, Fr. Trasuna pamudināti, kļuva par
īstajiem celmlaužiem latgaļis folklorā. Trasuns
saprata tautas gara mantu lielo nozīmi, jo tikai
tautas gara mantas var dot īstu licību par
Latgaļis latviešu dzīves snatījumu un gara dzīvi, kas
bijusi nādrīve tikpat bagāte un latvīna nā pārijēs
Tautas dalās. Daudz Baznīcnieģu atvaicās uz
Trasuna ierosinājumu.

1904. g. vasarā Trasuns apbraucēja Latgaļis drau-
dēs un ar fonograpu uzjēma tautas dziesmu mel-
dijas. Bija sarācis ap 380 melodiju, bet tās gēja
sudumā: viena daļa ar komponista Sarmovska

nāvi un pārējās revolūcijas laikā.

Fr. Gramms rūpējās arī par valodas izkopšanu. Šie centieni izauga no mīlestības pret visu latvisko un arī no centieniem turināt latgaliešu izloksni rakstu valodai. Tāpēc Pēterpilī garīgajā seminārā viņš iesāka valodas nopšanas darbu. Seminārā bija tikai polu un krievu valoda, tāpēc garieknieki, ko atbūtēja uz Latgali, neprata latgalieši. Ar to viņi veicināja pārpološanu un latgaliešu izloknes uroplošanu. Gramms pielīna visas pūles un dabūja atļauju mācīt pēc sludotām latviešu valodu.

Šim nolūkam viņš sarakstīja latgaliešu grammatikas etimoloģiju polu valodā, balstoties uz Aug. Bilenšlina "Elemente der Lettischen Sprache". Pēc semināra beigšanas viņš parāca arī to, ka latviešu valodu ievada par mācības priekšmetu seminārā. Un lai šī lieta saņemtos, pats wādu laim strādāja par profesoru bez atbilstības.

Minētā grammatika, no kuras wāda ijt, paruda, tomēr ar to bija lieli pamati latgaliešu rakstībai. Dr. Sminda vēlāk uz šiem pašiem pamatiem sastādīja savu grammatiku.

Gramms centieni par vienu kopēju tautas valodu radīja pretiniekus. Ar Kempju viņš ļoti ilgi polemizēja latgaliešu frē.

Savā dnestomatijā 1909. g. Gramms grib turēt rakstu valodai. II. daļā iespūz tekstus no "Lutera katechisma", Mancela "Vadamecuma", "Lettus" u. c. rakstu pirmieklēm, rādīdams, kā izveido-

jās rakstu valoda. Tāpat kā tenistus arī no Latgales, kurienes un Vidzemes dažādiem apgabaliem, aizrādīdams un katra apgabala izveidojis īpatnību un same:
 „Bet es gribu apmierināt mūsu kritikus, kas baidās kurzemnieku valodas kā lietuvēnu, kas atzīst par latvisku valodu tikai tādus, kādus pati mūa - visbiežāk nežēlīgi sabojātu un izpūstotu svešu tautu vārdiem un konstrukcijām. Tāpēc es te parsniedu paraugus no kuriem varēs katrs svaichī uzkot, kā ir attīstījusies mūsu rakstība, kā mūa latviešu tauta dažādās malās. Tas pārlicinās sapratīgākos, ka latviešu tautai ir daudz un dažādas izloksnes, bet vajaga būt tikai vienu literatūras valodai. To arī pati tauta ir jau sen pamānījusi:

„Šai da ruma, taida ruma,
 Visim viņa volūduma”⁷

Šai lasāmajā grāmatā viņš grib tuvojies rakstu valodai, jo cerēja, ka pārējie latvieši atmetīs gotu burtus, pāries uz latīņu burtiem, un tā visi raksti būs pieejami arī latgaliem. Šī tuvināšanās nedeva nekādu rezultātu, jo grāmatas pārējā Latvijā iespieda gotu burtiem, un tiepat tās nebija pieejamas latgaliem.

1920. g. viņš pārstrādā angļā minēto lasāmo grāmatu un pievieno vārdus nozēlo savu pirmo pārstrādāšanu: „Latvianu bija apgrūtināta, latgaliem izloksne neīsta, bet baltieši neatcācījās no vāciskās rakstības un vācu burtiem.”⁸

⁷ Fr. Trauma Lasāmo grāmota „Inolas dōrs” 1909. g., 3. lpp.

⁸ Inolas Dōrs 1920. g., 4. lpp.

Rūpējoties par valodas izkopšanu un iztīrīšanu no ruscisma un polinisma sēnālām, Frassus daudz raustīja avīzēs un airādīja svētrunās par latviešu valodas vērtību. „Valoda ir nātrās tautas dzīvības gars; kad valoda plaukst, tad plaukst arī pati tauta. Mūsu valoda līdz šim bije nā neapstādāts tirums⁹”.

Viņš pārmet barnīckungum, ka tie uzvārdus tiešu prātu ierasta ar poliskiem galotni un tā no suaidri latviskiem uzvārdiem iztaisa Mpinski, Meziuski u. t. t. Latgališu izloksni sevīsi sauroplōje drunas aizliņģumē laicā, kad liņģianu grāmatas usprida ārzemēs, un latviešu valodu neprata, un pie tam korektora amatu polu mācītāji bije atstājuši grāmatu aģentam zīdam Zelinam, ko arī dēvēja par barnīckungu rabīnu. Tikai kad par garīdzniekiem sāva darboties paši latvieši, korektūra tieu nodota viņu rokās. Frassus bija galīgi sašutis, kad grāmatu tirgotāji, dzīdamies pū pūnas, izdeva grāmatas ar visām kļūdām un tādu valodu, kurās vairs neviens nevarēja saprast. Lai valodu galīgi usabojātu, Frassus līdz garīgo vadību, lai tā aizlieds pārdot šādas grāmatas. No Frassusa valodnieciskiem darbiem vēl jāatzīmē „Latgališu gramatika” 1921.g.

7. Fr. Frassunam ir lieli nopelni arī ohejas launā. Stāstu Frassunam daudz. Mākslinieciskā vērtība daudz cū didaktiskās tendences dēļ. Fr. Frassus ir paristamo Gotšeda didaktisko cilu. Zodijs, pamācību liu darba pamatā

⁹ Ruseklis 1906.g. - (N₂), 1. lp.

un tad sacer notikums, kur viscauri ausās pē-
mācība. Piemēram, stāstā „Brīli Cyruarīti” ir tu-
dence pārlicināt lasītājus, kādu postu no latga-
ļu mazo saimniecību sadaļišana brāļu starpā.

Originālparokā „Kai zverbulis palyva par cilvēku”
viņš vēl beigās atgādina lasītājiem idiļu, kas ausās
cauri parokai, lai uāds to nesaprastu citādi.

b) sevišķi lieli nopelni Trasmam ~~ir~~ dzejas laukā
ir kā fābulistam. Alberta Sprūdiš Trasmu kā
fābulu meistaru vērtē augstāk nekā latviešu
ievērojamāko fābulistu Pērsi: „Kamēr Pērsi
iēplūst, aizkuldamus lirisnā tēlojumā un it kā cī-
nīdamies ar izteiksmes grūtībām, tikmēr Trasmus val-
da pār vislu un iekļauj to suanīgā formā kā
rotalādāmius”¹⁰. Vielu viņš ņem no dzīves. Daudz
materiāla šai zinā dod cara spaidi, karš, revolūcija
un partiju cīņas Latvijas demokrātijas laikā.
Bet par visām lietām ar asajiem kritiskā prā-
ta važiem Trasmus graiza visu zemo cilvēnā:
lišnību, viltību, liekulību, suandību un iedomi-
bu. Trasmus ir mācījis no fābulu meistara
Krilova. Dažas fābulas ir atdarinātas / Vylus un
dragūre, Peles, Lōs pi dorba /, bet mākslinieciskā
zinā tās ņemo uzraudē, jo Trasmus ir iēlījis ta-
jās latvisnu garu un uz visu ir suatījis
pats savām acīm. Fr. Trasmu fābulas iruāca
1924. g. Otrā nopoto rasmu urājūmā ir iēspūstas arī
tās, kuras fābulu urājūmā nebija uzņemtas.

¹⁰ Fr. Trasmu nop. 2. II. sēj.; 104. lpp.

Dabas tīlojumam auri ožas darba ritmi, gan plavā izkapu smindonā, gan istabas ratiņu dūšantā. Tūm pūvienojas gana dūesma bīvē un zīmā bērnu smieku, čalas, suni not gūestavīnās, vai arī dūesmas, mīklas un pasakas jaunajiem vanarējot.

Bez tam Franss ir arī tulkojis brāļu Grimmu dūās pasakas, kā arī Senkeviča, Čehova u.c. rievu un polu raksturu stāstus.

III. Fr. Franss ideoloģiskie centieni.

1. Fr. Franss ir kā tautiskā, tā arī jaunlaimu perioda ievadītājs Latgalē. Latgaliešu rakstniecībā viņš iedibina tās pašas līnijas, kas domīnē tautiskajā laikmetā pārējē Latvijā. Saprotams, šīs līnijas ir citādās attīcībās, jo tās norūk citā apgabalā, citos cilvēkos un citā laikā. Racionālisms, apģaisme, kā jau agrāk aizrādīju te nav sagatavojuši ceļu tautiskai kustībai. Tautiskie centieni te savijas ar apģaismes un racionālisma centieniem, kas, balstīdamies uz humānisma centieniem, prasa tautas dzīves labklājības līmeni pacelšam. Bet šo uzdevumu neusticīje apģaismotiem valdniekiem, kā tas parādījās 18. g. s. latviešu rakstniecībā, bet liobrīgi jaunlatviešiem 19. g. s. 50-tajos gados šo uzdevumu nodeva pašiem Latgales latviešiem. Samlaimu pilnīgs sekulārisms te vēl nav nomānāms. Kristīgie centieni ir blāvus tautiskajiem centieniem. Fr. Franss apģaismotais

cilvēks ir rīcī arī kristīgs cilvēks. Gā 1906. g. Ausekla 1. numurā viņš raksta, ka pirmā kārtē Auseklis cīnījies par ticīgu ticumīgu cilvēku, jo bez tāda cilvēka arī valsts nevar pastāvēt.

Varonis Bolva, kas drāmā "Nūgrymušo pīle" uzceļ pīli augšā un atvabina tautu, ir ne tikai drošsirdīgs un gudrs, bet arī ticumīgs.

Tam gudrs priāts un ticums tīrs. Un padoms "slāt pie katra gadījuma"¹⁷, sava Aūka par atbrīvotāju Bolvu: Ticums, darbs un laba griba tie ir vienmēr uzvarētāji un cilvēka dzīves augšupvirzītāji. Pat lielos pūles spēkus, kas labo kajām mīn, vīrsū splauj; kas godu plīs un dublos mīn - uzvar ar Dīva palīgu darbs un ticums¹⁸.

Cilvēks savos spriedumos un rīcībā pamlauts vēl barūcas ticumam, lai gan citādā nozīmē nā viduslaikos. Šai pasaulē jau jādrīvo pilniska-nīga dzīve, jo nabadrība un asaras arī nedara cilvēku ticumīgu. Gā starp viduslaiku dogmatismu un jaunlaiku secularismu Trasuns iet vidusceļu.

2. Ransturīgā tantīrnā laimeta cīnas un protesta līnija arī nav sveša Trasuna' darbos. Ašu cīnu viņš ursān pret tiem, kas naunas savu latvieša pilnīo svārmu un to vītē uzvelk

¹⁷ Fr. Trasuna uop. 7. II. sēj., 300. lpp.

¹⁸ Posoka par pūles tāicībū; Fr. Trasuna uop. 7. II. sēj., 159. lpp.

Grasums nostājas opozīcijā pret visu, kas cilvēkiem dara garīgā plaukstē masu. Garīgi tuvs cilvēks ir nā "stymbyns"²² kam nav ne prāta, ne samanas un tā izpurušajā vidū sau un pūriņas tīnai namanas (bites, kas ņemas medu).

3. Grasuma tautiskās līnijas cēli bija cēli uz cilvēcību. Bet kā visdrīzākā laikā pamodināt iemigušo tautas garu? Par to viņš raksta: "Tikai suolas ar apgaismošanu un biedrības ar priekšlasījumiem pamācīdamas, izmaidošanas un aizrādīdamas spēj visdrīzākā laikā pamodināt iemigušo tautas garu"^{22a}. Izriet no šī uzskata, viņš gan prusi, gan priekšlasījumos, gan daudzdarbos pauda šo domu un bija netīnai šīs domas pārdējs, bet arī realizētājs drīvē. Vispilgtāk šis apgaismošanas centieni parādās drīpti "Vaca pērsona par gaismu jaunus svōrvūs"²³, kam mākslinieciskas vērtības nav. Drūmas aizlieguma laikā, kad latgalis latviešiem nebija neviena laikraksts, viņš matlaidīgi lūdza gan latviešu prusi, gan R.L.B. Zīmību komisijas sapulcēs atnest gotu burtu rakstību un pāriet uz latīņu burtiem, lai arī latgaliešiem būtu pieejams iespūsts vārds. Visu laiku viņš arvien atgādināja, ka, pārejot uz rakstību ar latīņu burtiem, būs iespūjams apvienot latviešus un noārdēt to mūri, kas šķīra Vitebskas gu-

¹² F. Grasuma fābulas, 77. lpp.

^{22a} Zemkopis 1908. g. 17. N., 363. lpp.

²³ F. Grasuma kop. r. ū. s., 155. lpp.

bernas latvieši no pārējiem latviešiem. "God
būs izlaists liels robs gara tumšības mūrī, pa
no būtu varējuši iespiestus gaismas stari arī sūra-
jā latgaliņu dzīvē, bet mūsu prese un intelligence
ustāvēja savu uzdevumu angstumos. Latgaliņu
cilts brāļu bagātais grāmatu krājums un visa gud-
rība, kas grāmatās apslopta, paliek kā ar septi-
nām atslēgām aizslēgts kambaris. Neslēpiet no
latgališiem gaismu aiz vācu burtiem, neskaudiet
tiem gaismu²⁴", raksta Grasuns. Nīnš nevar saprast,
kā var laul burtam nokaut gam. Nevar saprast
arī dažu kurzemnieku un vidzemnieku šāmo dzīves
sastāvumu, kas uz Latgales rēmo kultūru suātās
ar vicinājumu un ismieku.

"Dārš / redzēdams pie sevis angstānu kultūru
nenā pie latgališiem, sajūt sevi lepnumu un
prieņu, domādams: tikpat mēs esam prāvēni. Bet
šis priens un šis lepnums liecina tikai par
šo cilvēku senlām jūtām un šauriem maza
cilvēka uzsuatiem. Kam ir dziļākas jētas, labāns
saprāts un plašāns dzīves suatījums, tas ar
savu prātu un sirdi aptver visu tautu, us-
tinai cienu, novadu, vai visu tautas daļu:
tas pircājis, kad redz tautas dzīvi usplaukstam
iknātrā vietā un smurst, kad redz kultūras
dzīvi apspiestu un aizturētu, naut ismarēna-
jā tautas daļē. Lepoties un plātīties varētu

²⁴ Zemkopis 1907.g. 45. Nr., 733. lpp.

tinai pret svešiniekus, pat pret sevi neviens
nekad neļepojas, un tauta ir vienmēr viena
visās savās daļās, kopā ņemot un atsevišķi. Katra
tautas daļa ir nauls no tautas naula un mīsa
no tautas mīsas²⁵."

Kad 1907. g. Krievijas apgaismošanas ministrija
bija apstiprinājusi nolikumus par skolām ciltau-
tiskām, Trassuns rūpējās par latviskām skolām.
Viņš aizrādēja, ka mums nolikumu grāmata ir
tāda pati kā visai Krievijai, tāpēc arī pie mums
pagastam ir tiesības iecelt skolotājus. Gan sapul-
cīs, gan presē viņš arvien atgādināja, lai pagasti
izmantot šīs tiesības un pieprasītu latviešu valodu
skolās un latviešu skolotājus, kurus viņš pats
ar arvien saņemēja Kurzemē un Vidzemē. Gā lat-
gales skola, kaut līnānā gaitā, tomēr no pārveie-
vošanas iestādes parvērta izglītības iestādi. Vēlāk
Trassuns bija priekšsēdis, kas uztājās arī par lat-
viskām ģimnāzijām un skolotāju semināru
dibināšanai Latgalē.

Pie apgaismošanas un izglītības darba jā-
pūliem vada visiem. Trassuns aizrāda, ka priekš-
sēdis zinājis vāciski un poļi, kas bija nodibinājuši
apgaismes sabiedrības: „Macierz szkolna” un
„Deutscher Bund”, lai izplatītu gara gaismu
arī starp savas tautas tumšāvēn šķirām.

Apgaisme ir vajadzīga, lai varētu vērtēt nautu,
kas atbalstītu cīņu ar pretiniekiem un nelautu

²⁵ Lēmums 1907. g. 45. Nr., 732. lpp.

materiāļajām bagātībām saplūst svētausie roņās. Lai paši latvieši būtu noteicēji, tad nepieciešama materiālā stabilitāte - zeme un tirdzniecības uzņēmumi jāpārņem latviešu roņās. Tie apvienojas saimnieciski, nacionāli un politiski centieni. Prasums Latgali iedibina tos reālos drīves centienus, ko Valdemārs pāuda 60-tajos gados. Šai reāli tautisnoga darbā viņš aizrauj arī brāļus Svīndes, Mik. Rancānu, Laisānu u.c.

4. Šai laikā no Latgales ļoti daudz strādnieku izbrauca uz Sibīriju. Prasums pazina šo strādnieku drīvi. Viņš zināja, ka tiem dažreiz, līdz ceļam dubļos stāvēt, jāņem veseli zemes vesumi, jādrošo pirmsamūšās būdās; tāpēc liela daļa centienus bija vērsta taisni šai virzienā - atvieglot strādnieku drīvi un padarīt to gaišāku. Viņš mudināja cīnīties, lai no šī stāvokļa varētu tikt vaļā, bet cīņā jālietā tikai godīgi ieroči - darbs, zināšanas un saprāts. Revolūcijas cīņas viņš neatzina, jo tās cilvēku pazemo un viņi būži izmūca to, kas tiek saucēts ar vārda cilvēka neatlaidību un darbu. Daudrās fābulās viņš tēlo cilvēku mēsonību, kas tie ārdīšanos aluās samim dubļos citu cilvēku svētumu. Cīņā pret trūkumu jālietā godīgi ieroči: suolas, izglītība un darbs. Ir tik daudz nierzmanotu pelņas avotu tepat Latgalē, kas varētu dot neskaitāmiem cilvēkiem darbu pelni. Kā pelņas avotus viņš min dažādas māju pūcības nozāres, tirdzniecību un vejnīcību, kas varētu būt

24.
tū plaši attīstīta, un uz vītas būtu pajaudrība
pēc konservu fabriku, kas dotu mēsaitāmiem
strādniekiem maizi. Tū daudz amatu, un strād-
nieks varētu tikt pie veģētas olīves. Ne-
tinai zeme baro, bet arī amats un tīrniecība²⁶.

Tā Franas karo pret latgaliem vecu vecu ussuatu,
ka tinai zemes darbs baro. Eurotus pie šī ussuata,
jau tā mazo saimniecību zeme tū sadalīta ar vi-
nu mazākos gabalus, sāurānās stēmētīs, tas veici-
nāja tūkumu un nabakību, jo, saistīts ar mazo
gabalu zemes, zemnieks cītu neko nevarēja iesākt.
Zeme jāatļauj vienam dīlam, bet citiem jāmiācās
kāds amats. Didaktinis būdams, viņi to pašu pašu
arī savos stāstos (Brīli Cykurāši).

Lai varētu dot zemniekiem praktiskus padomus,
kas veicinātu viņu materiālā līmeņa celšānu, Franas
pats iedibinās lopņopības un lauku apstīdīdīšanas
jautājumos. Praktisko padomņu lous bija ļoti plašs,
sākot ar lopņopību un beidrot ar saņnu un kar-
tupulu pierēna pagatavošānu.

Ispārēfōrmas jautājimu apsprišot, satversmes
sapulce nolīma, ka, muišās zemi sadalot, saim-
niecību lielums jānosaka, balstotīs uz vidējo saim-
cību lielumu attīcīgā apgabālā. Franas saprata,
ka mazās saimniecības veicinās tinai nabakību.
Latgali, tāpēc putojās un rastijsē^{par to} pretē.

5. Frana tautisnajos centinos ir rastijsē

²⁶ Divi brīli un divi laimas, Fr. Frana uop. 7. nr. II. sēj. 137. l.

25
motus, mura pārījo latviešu tautinajos centienos
nav. Tas ir pūviesošānās pārījai Latvījai. Šau
smolā Felgavā Gramus nān pū pārlicības, na
latgalieši ir tie paši latvieši, kas noīkirti no pār-
rījās Latvījas citādas kultūras īspaidā, ir pa-
likuši daudz atpakaļ saviem brāļiem - kurzem-
niekiem un vidzemniekiem. Nīm savu censonā
darbu vīnš upurē vīnūgi tam, lai paceltu
Latgali nā garīgā tā materiālā ziņā un apvie-
notu noīkirtās tautas daļas. Vīnš sapnāta, na
Latgales latvieši varēs iel kultūrā uz augšu, ja īs
pa savu īpato nacionālo ceļu.

Tā nādā sapulcē, aizstāvēdams savu apvīviesā-
nas politiku, vīnš īscaucās: „Te mēs īzīnījam
jautājumu, vai Latgali obīvot un plaut, vai
pa vecam nīkuļot un garīgi mīrt. Līta
smaīdā: vai ar kultūru uz vānāriem, vai ar
barbarismu uz austrumīem.” Tāpēr, lai glābtu
Latgali no kultūras nāves, kas draucīje no
austrumīem, vīnš neallaidīgi pānāda šo apvī-
viesānas īdīju. Tas bīja grūts darbs. Gīcības un
politīvas īzīnīrtās tautas daļas vīna uz otru
smatījās nā uz svēīnīem. Te vāīnojāma arī
īnīse, kas agrān gandrīz nenē par saviem
tautas brāļiem latgaliešīm nerāustīje. Gī-
vai Gramus gāīšās tālredzības un neallaidības
dēl bēdrot vīna lolotais sapnis pīpīldījās.

Gautisko centiemu senatnes līnija Trāmanam arī nav
svēta. Savai drāmai "Nūgrymušō pīle" vīlu oinī
nem no senas līnas. Tāpat āvij daudok tautas
drīsnu iekšā. Se jēpūmin bagātais pamun un
sanēm vārdu daudums vīna darbes. Gaudsiem drījo-
līm vīlu Trāmus is nēmīs no tautas tradi-
cijēm f. Nōves jōjums²⁹, Nūgrymušō pīle³⁰. Se-
natnes vīlā Trāmus mēģina iliet sava lai-
na centienus.

Gautas nacionālas centienus vīnš saiste ar
cilvēcības centieniem. Gautinajiem centieniem
ir tikai tik liela nozīme, cik tie var vei-
cināt visu cilvēku, visas tautas garīgo
augšanu. Kad nogrimušā pīle ir uzcelta,
tauta vėl aizvien ir apspiesta. To vārdzina
bads, tumša un vilana lau nā grība.³¹

No zobeniem mēs tautu izglābsim

No sprostiem Vilana

Un vīniem līotūjiem,

Par to tev gālvō roves Vīnsaišā.

Bet vajag pārū tautu celt,

No tumšības, no strūdēm, iensida,

Kas vairāk vārdzina

Ne zobens Vilana³²"

²⁹ Fr. Trāmana kop. 7. II. sēj., 194. lpp.

³⁰ — " — — " — , 185. "

³¹ — " — — " — , 315. "

³² — " — — " — , 328. "

iv. Kopsavilkums un noslēgums.

Īsi savelkot visu jau saīsto kopā, vēluiz jāatrinē Gramma lielais darbs kultūras celšanā. Kultūrvēstures perspektīvā viņš salauza to mūra sienu, kas ietauta Latgales latviešus no pārējiem, un rīzē ar to arī Latgales latviešus viņi iekļāva Vanareropas kultūras lona. Pie tam nav jāizmirst, ka pirmās molas, pirmās grāmatas un biedrības vienmēr ir saistītas ar Gramma nopelniem.

Literārā nozīmē svarīgs ir tas, ka viņš iedibina latgališu raustniecībā tautiskus centienus, un viņa ievilktais ideoloģiskās līnijas vēl arvien ir dominējošās Latgales raustniecībā, jo plaši nospraustais kultūras celš tik īsā laikā vēl nav pārējams.

Izmantotā literatūra.

1. Fr. Trasuna nopolie rausti H. Gobas un H. Grūdiša sa-
kārtotā I. un II. sēj. I. sēj. izdots 1938. g., II. sēj.
1940. g., no Bolševini redakcija vēl neesietu izmē-
cinājis. Vienīgais eksemplārs atrodas pie Mundeļa
vārdes.
2. H. Gobas "Latgale" izd. 1933. g.
3. Fr. Trasuna rausti "Auseklis" 1906. g. Fr. Trasuna Lesu-
mo gramota
Skolas dārgs
4. — " — — " — " Zemkopis 1907., 1908. g. ✓
5. — " — — " — " " Duvā " (sākot ar 1908. g.) ✓
6. — " — — " — " " Latgolas Vērdā (sākot ar 1919. g.) ✓
7. — " — — " — " " Faunajā Strāvē " 1933. g.
8. H. Grūdiša rausti "Latgales līdēna izskirijis - Fr. Trasuno
Faunajā Strāvē 1934. g. 7. Nr., 376. lpp.
9. H. Tichovska rausti "Francis Trasuns" Daugavā
1938. g. 8. Nr., 781. lpp.
10. Kempa "Latgalei" V V